
PRAVO NA SLOBODU KRETANJA, SLOBODU MIRNOG OKUPLJANJA I SLOBODU IZRAŽAVANJA U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Stručni članak

DOI	COBISS.RS-ID	UDK
10.7251/APDN2301106P	138316033	341.645.5(4):347.7(4-672EU)

MSc Ivan PETROVIĆ*
MSc Vladan MARINKOVIĆ**

* Zamjenik Lokalnog ombudsmana grada Kraljeva, e-mail: ivanpetrovicjoske@gmail.com

** Advokat, e-mail: adv.vladanmarinkovic@gmail.com



Apsstrakt: Predmet rada je prezentacija prava na slobodu kretanja, mirnog okupljanja i izražavanja (u daljem tekstu: prava) sa stanovišta sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava, poštovanja i značaj navedenih prava za građane u Bosni i Hercegovini i Republici Srbiji i njihova ograničenja.

Cilj rada je ukazivanje na uređivanje normativna akta koja sada uređuju poštovanja prava, na taj način kako bi se utvrdila jasna i koncizna pravila o postupanju institucija, radi kvalitetnog ostvarivanja prava i sama dostupnost institucija u ostvarivanju i zaštite naprijed navedenih prava.

Ključne riječi: Evropski sud za ljudska prava, sloboda kretanja, sloboda mišljenja, sloboda javnog okupljanja, poštovanja prava, ograničenja prava i zaštite prava.

Pravo na slobodu kretanja u praksi Evropskog suda za ljudska prava

Pojam i sadržina slobode kretanja po odredbi člana 2 Protokola 4

Sloboda kretanja znači pravo pojedinca koji zakonito boravi na teritoriji jedne države da nesmetano cirkuliše na njenoj teritoriji, kao i da slobodno izabere mjesto stanovanja unutar te teritorije.

Odredbom iz člana 2 Protokola 4 uz Konvenciju ne pravi se razlika u državljanском statusu (ovo pravo priznaje se podjednako i državljanima i strancima). Štaviše, ovo pravo priznato je i licima bez državljanstva. Sa druge strane, državama se ostavlja pravo da kontrolišu kretanje unutar svoje teritorije, da odrede vrstu boravka koja će se priznati strancima, te da po potrebi vrše i deportaciju stranaca sa svoje teritorije, bez obzira na njihov prethodni zakoniti boravak. Ovo pravo države, kojim se faktički vrši ograničenje slobode kretanja stranaca, izričito je naglašeno i u praksi Evropskog suda za ljudska prava (presuda *Sisojeva and Others v. Latvia*, br. 60654/00, presuda od 17. januara 2007. godine, stav 91). Uslov da bi se uživala sloboda kretanja i izbora mjesta boravka je zakoniti boravak na teritoriji države. Ovaj uslov u formulisanju ovog člana unijet je u cilju naglašavanja suverenog prava države da kontrolišu ulazak stranaca (*Explanatory Report* uz Protokol 4, paragraf 8). Prema tome, pozivanje na ovaj član nije moguće u slučaju ilegalnog boravka. Zbog toga Sud najprije ispituje da li je boravak bio zakonit tj. to je preduslov na osnovu koga se cijeni da li ima mjesta primjeni člana 2 Protokola 4.

Neposjedovanje dozvole boravka ili ulazne vize ne mora neminovno značiti da je boravak nezakonit (*Tatishvili v. Russia*, br. 1509/02, presuda od 22. februara 2007. godine, stavovi 39-42), baš kao što i prolazak na pasoškoj kontroli ne znači i da neko legalno boravi na teritoriji jedne države. Sud je to izričito istakao u slučaju *Pjermont protiv Francuske* (*Piermont v. France*, br. 15773/89 i 15774/89 presuda od 20. marta 1995. godine) u kome je njemačka državljanica i članica Evropskog

parlamenta učestvovala u javnom protestu protiv francuskih nuklearnih proba u Pacifiku, Polineziji. To je bio razlog zbog koga je francuski komesar u ovom prekomorskom departmanu izdao nalog za njenim protjerivanjem. Uručenjem naloga za protjerivanje njen dalji boravak više se nije smatrao zakonitim.

Sprečavanje nekog lica da slobodno napusti svoju kuću ili određeno područje takođe predstavlja primjer za miješanje u slobodu kretanja. Naime, sama činjenica da se od vlasti mora zatražiti dozvola za napuštanje mjesta boravka, bez obzira na to što ne postoji sankcija za netraženje takve dozvole, predstavlja miješanje u slobodu kretanja (*Ivanov v. Ukraine*, br. 15007/02, presuda od 7. decembra 2006. godine, stav 85). Isto tako do primjene člana 2 Protokola 4 doći će i u slučaju da vlasti nadziru kretanje lica sa jednog dijela teritorije na drugi dio teritorije, kao što je to bilo u jednom kiparskom slučaju u kome je nadzirano kretanje jednog građanina sa sjevernog dijela ostrva prilikom svake posjete svojoj porodici u južnom dijelu ostrva (*Denizci and Others v. Cyprus*, br. 25316-25321/94, presuda od 23. maja 2001. godine, stav 404).

U slučaju da je jedno lice lišeno putne isprave usljed čega mu je onemogućeno da slobodno napusti teritoriju jedne države takođe se radi o miješanju u slobodu kretanja (*M. v. Germany*, br. 10307/83, odluka Komisije od 6. marta 1984. godine, stav 113, *Guzzardi v. Italy* Judgment of 6 November 1980, Series A No. 39, p. 33 § 92).

Tako, na primjer, kada je jednom licu onemogućeno da napusti teritoriju države i priključi se svojoj porodici, u drugoj državi zbog neplaćenog poreza to se u načelu može smatrati legitimnim razlogom. Međutim, ukoliko je ta mjera trajala neopravdano dugo kao u slučaju *Reiner v. Bulgaria* (br. 1505/02, presuda od 27. septembra 2007. godine), gdje je podnosiocu predstavke bilo onemogućeno da se priključi svojoj porodici koja živi u Austriji u periodu od devet godina zbog neplaćenog poreza, onda se radilo o nesrazmjernom ograničavanju slobode kretanja, jer se ta mjera primijenjivala po automatizmu na jedan beskonačni period, bez sagledavanja konkretnih okolnosti ovog slučaja.

Isto tako, ako protiv podnosioca predstavke koji je odbio platiti izrečenu kaznu nije pokrenut nikakav postupak za neki carinski prekršaj, ne može se govoriti o postojanju pravnog osnova za dalje zadržavanje pasoša, što predstavlja povredu slobode kretanja (*Napijalo v. Croatia*, br. 66485/01, presuda od 13. novembra 2003. godine, stav 29; *Engel and others v. Netherlands*, br. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, presuda).

Razlika između slobode kretanja i lišavanja slobode

Osnove za lišavanje slobode po članu 5 Konvencije trebalo bi razlikovati od slobode kretanja po članu 2 Protokola 4 uz Konvenciju. U članu 5 stav 1 Konvencije taksativno se navode osnovi po kojima može doći do lišavanja slobode. Jedan od tih osnova (tačka f) tiče se sprečavanja neovlašćenog ulaska stranca u zemlju, kao i slučaja deportacije ili ekstradicije stranca.

Pravo na slobodu iz stava 1 člana 5 Konvencije odnosi se na fizičku slobodu lica i treba da obezbijedi da niko ne bude lišen slobode. Da bi se utvrdilo da li je neko lišen slobode u smislu člana 5 Konvencije, mora se poći od konkretne situacije pri čemu se u obzir uzima čitav niz kriterijuma poput tipa, dužine, efekata i načina primjene ove mjere (*Engel and others v. Netherlands*, br. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, presuda od 8. juna 1976. godine, stavovi 58-59).

Razlika između lišavanja slobode i ograničavanja kretanja nije u suštini, već stepenu i intenzitetu mjere (*Guzzardi v. Italy*, br. 7367/76, presuda od 6. novembra 1980. godine, stav 93).

Kao kriterijumi za ocjenu da li postoji lišenje slobode u praksi Suda navode se:

- oblast u kojoj je kretanje ograničeno;
- obim društvenih kontakata koji su licu dozvoljeni;
- (ne) mogućnost lica da napusti mjesto bez obavještenja vlasti;
- obaveza podnošenja izvještaja i
- sankcije u slučaju nepridržavanja ovih obaveza.

Ponekad i ograničenje kretanja koje je trajalo nekoliko sati može pred-stavljati lišavanje slobode što se cijeni po tome:

- da li se radilo o zatvorenom prostoru;
- da li se koristila prinuda;
- kakav je efekat takve mjere na pojedinca i
- da li uzrokuje fizičku nelagodnost ili psihičku bol (*Nolan and K. v. Russia*, br. 2512/04, presuda od 12. februara 2009. godine).

Tako na primjer, u slučaju kada je tražilac azila zadržan u tranzitnoj zoni aerodrome, Sud je smatrao da se radilo o lišavanju slobode, a ne ograničavanju slobode kretanja (*Ammur v. France*, br. 19776/92, presuda od 25. juna 1996. godine). Isto tako, ako se podnosilac predstavke nalazi u maloj sobi na aerodromu bez telefona, ventilacije i prozora i prinuđen je da cijele noći leži na podu, može se raditi o lišavanju slobode čak i ako je takva situacija trajala kraće od 24 časa. Sa druge strane, kada podnosilac nije mogao da napusti kuću bez obavještanja policije, iako mu nije bila potrebna dozvola za izlazak Sud je smatrao da se radilo o ograničavanju slobode kretanja, a ne o lišavanju slobode (*Nolan and K. v. Russia*, br. 2512/04, presuda od 12. februara 2009. godine).

U stavu 39 presude donijete u slučaju *Raimondo*, Sud je obrazložio na sljedeći način zbog čega smatra da se nije radilo o lišavanju slobode u konkretnom slučaju, kao i to zbog čega miješanje u slobodu kretanja u vidu specijalnog nadzora u konkretnom slučaju nije bilo zakonito:

„Sud smatra da bez obzira na suprotne tvrdnje podnosioca predstavke, data mjera nije predstavljala lišavanje slobode u smislu člana 5 stav 1 Konvencije. Samo ograničavanje slobode kretanja koje je proisteklo iz specijalnog nadzora treba razmatrati shodno članu 2 Protokola br. 4 (vidi presudu u predmetu Guzzardi v. Italy, str. 33, stav 92).

Uzimajući u obzir opasnost koju mafija predstavlja po „demokratsko društvo“, ta mjera je dodatno bila potrebna zarad „održavanja javnog reda i mira“ i „sprečavan-

ja kriminala". Ona je naročito bila srazmjerna cilju kome se teži, sve do onog trenutka kada je Apelacioni sud u Katancaru odlučio da je ukine 4. jula 1986. godine (vidi stav 14 u tekstu).

Ostaje da se razmotri period između 4. jula i 20. decembra 1986. godine kada je o toj odluci obaviješten i podnosilac predstavke (vidi isti stav). Čak i ako se prihvati da ova odluka, donijeta na sjednici zatvorenoj za javnost, nije mogla da dobije pravnu snagu sve dok ne bude zavedena u sekretarijatu, Sud ne razumije zašto je došlo do odlaganja od skoro pet mjeseci da bi se formulisalo obrazloženje odluke koja se odmah mogla izvršiti i ticala se osnovnog prava, naime prava podnosioca predstavke da se kreće po slobodnom nahođenju. Štaviše, podnosilac predstavke osamnaest dana nije bio obaviješten o ukidanju."

Može se zaključiti da u praksi Suda nije došlo do proširenja djelokruga člana 5 Konvencije, koji se odnosi na lišenje slobode, izvan konvencionalnog konteksta fizičkog pritvora, tako da se član 2 Protokola 4 često posmatra kao *lex specialis* u odnosu na član 5 Konvencije (Reid, 2012: 504).

Međutim, Sud u slučaju *Piermont* nije prihvatio argument da je član 2 Protokola 4 bio *lex specialis*, te da se ne mogu javiti posebni problemi ukoliko stranac bude na zakoniti način ograničen u vezi sa slobodom kretanja, pa je ustanovio povredu člana 10 Konvencije u vezi sa slobodom izdržavanja.

Ograničenje slobode kretanja

Sloboda kretanja spada u kategoriju tzv. relativnih prava tj. moguće je izvršiti njeno ograničavanje ukoliko su se stekli uslovi za to. Opšte ograničenje propisano je u smislu ograničenja iz čl. 8 do 11 Konvencije (da je ograničenje bilo zakonito, da je služilo jednom od legitimnih ciljeva navedenih u ovoj odredbi i da je bilo neophodno u demokratskom društvu). Legitimni ciljevi koji se navode u članu 2 stav 3 Protokola 4 tiču se državne ili javne bezbjednosti, očuvanja javnog poretka, sprečavanja kriminala, zaštite zdravlja ili morala i zaštite prava i sloboda drugih.

U predmetu *Olivieira* (*Olivieira v. the Netherlands*, br. 33129/96, presuda od 4. juna 2002. godine), Sud je ispitivao da li je nalog u trajanju od 14 dana na osnovu koga je podnosilac predstavke izbačen iz centra Amsterdama zbog upotrebe narkotika imao osnove u unutrašnjem pravu i da li je unutrašnje zakonodavstvo imalo odgovarajući kvalitet (da li je bilo predvidivo i dostupno), pa kada je utvrdio da je nalog bio zakonit i da je služio legitimnom cilju (zaštita javnog reda i mira), Sud je dao pozitivan odgovor i po pitanju njegove srazmjernosti.

Vrijeme trajanja ograničenja slobode kretanja ovu mjeru može učiniti nesrazmjernom, posebno ako neophodnost ograničenja oslabi protekom vremena. U slučaju *Luordo* (*Luordo v. Italy*, br. 32190/96, presuda od 17. jula 2003. godine), iako je Sud zaključio da nalog podnosiocu predstavke da ne napušta svoje boravište za vrijeme trajanja stečajnog postupka nije bio sam po sebi neprihvatljiv, prekomjerna dužina stečajnog postupka od 14 godina, bila je nesrazmjerna bilo kakvom legitimnom cilju.

Isto tako, u predmetu *Labita (Labita v. Italy, br. 26772/95, presuda od 6. aprila 2000. godine)* Sud je smatrao da nastavak izuzetno restriktivnih mjera protiv podnosioca predstavke, za koga je doušnik javio da je član mafije i čiji je brat takođe pripadnik ove organizacije (nedeljni izvještaji policiji, policijski čas u periodu od 20.00 časova do 8.00 časova ujutro, zabrana posjećivanja barova i javnih skupova, zabrana napuštanja kuće bez obavještanja policije), bio nepotreban nakon njegovog puštanja na slobodu. Produženje ovih mjera zahtijevalo je konkretne dokaze koji mogu izazvati opravdani strah da će lice prema kome se one primjenjuju izvršiti krivično djelo u budućnosti, kao pripadnik mafije, čega nije bilo u konkretnom slučaju.

Pored opšteg ograničenja postoji i posebno ograničenje na osnovu koga država može ograničiti slobodu kretanja i slobodu izbora mjesta boravka kada je to „opravdano javnim interesom u demokratskom društvu” u skladu sa zakonom. Opravdanost javnim interesom je niži standard u odnosu na „neophodnost u demokratskom društvu”, pa se kod testa srazmjernosti dozvoljava viši stepen diskrecije, jer pojedine osjetljive oblasti mogu biti isključene za javnost. Na primjer, u slučaju *Raimondo* to je istaknuto sa pozivanjem na vojni značaj, sprečavanje krijumčarenja ljudi ili radi ostvarenja ekonomske dobrobiti (*Raimondo*, stav 39). Isto tako, država može vršiti izvjesna ograničenja slobode kretanja u „javnom interesu” kada to opravdava sprečavanje „odliva mozgova” (*Gomien*, 2005: 51). Države naročito široko polje slobodne procjene uživaju u domenu ekonomske i socijalne politike, što je došlo do izražaja u jednom slučaju protiv Holandije gdje se pitanje slobodnog izbora mjesta prebivanja podnositeljke predstavke koja je živjela od socijalne pomoći, sukobilo sa interesom sprečavanja osiromašenja u užem gradskom jezgri i očuvanja odgovarajućeg nivoa kvaliteta života i u kome je Sud dao prednost poštovanju javnog interesa (*Garib v. Netherlands, br. 43494/09, presuda od 23. februara 2016. godine*).

U praksi Suda prihvaćeno je da su ograničenja slobode kretanja bila neophodna u demokratskom društvu ili opravdana:

- u slučaju ograničavanja putovanja licu kome nije bila obezbijedena odgovarajuća briga u zemlji destinacije (*Nordblad v. Sweden, br. 19076/91, odluka od 13. oktobra 1993. godine*);

- u slučaju maloljetnika koji je želio da putuje na školsku ekskurziju u inostranstvo bez valjane saglasnosti svoga oca (*Sandra v. Romania, br. 1902/11 od 14. januara 2014. godine*);

- u slučaju postojanja sudske zabrane odvođenja maloljetne djece u inostranstvo (*Diamante and Pelliccioni v. San Marino, br. 32250/08, presuda od 27. septembra 2011. godine*);

- zbog propusta da se izvrše obaveze vojne službe (*Marangos v. Cyprus, br. 31106/96, odluka od 20. maja 1997. godine*);

- u slučaju ograničavanja slobode kretanja licu koje je pušteno da se brani sa slobode uz polaganje jemstva (*Rosengren v. Romania, br. 70786/01, presuda od 24. aprila 2008. godine*), pa čak i

– u slučaju naplate privatnog duga (*Gochev v. Bulgaria*, br. 34383/03, presuda od 26. novembra 2009. godine).

S obzirom na to da je sloboda kretanja jedna od četiri velike slobode po pravu Evropske unije, u praksi Evropskog suda pravde takođe su se cijenila njena ograničenja u vezi sa poštovanjem načela srazmjernosti. Tako, u predmetu *Van Duyn* (Slučaj C 41/74, [1974], ECR 1337), koji je nastao zbog toga što holandskoj državljanki, pripadnici Sajentološke crkve, za koju su britanske vlasti smatrale da predstavlja društvenu opasnost, onemogućen ulazak u Veliku Britaniju, Evropski sud pravde smatrao je da je postignuta neophodna srazmjera između slobode kretanja i potrebe očuvanja javnog reda, zbog koje je moguće prema strancu primijeniti izvjesne restriktivne mjere, iako se prema sopstvenim državljanima ne nameću takva ograničenja.

Značaj slobode kretanja

Pravo na slobodu kretanja veoma je važno ljudsko pravo i ono je direktno vezano za druge slobode i prava. Naime, ukoliko je nekom licu uskraćena sloboda kretanja onda to lice može biti lišeno i drugih ljudskih prava poput prava na obrazovanje, prava na liječenje i zdravstvenu zaštitu, prava na sklapanje braka, prava na rad itd.

Sloboda kretanja je naročito važna za izbjeglice, raseljena lica, lica koja traže azil i radnike migrante. Kada je riječ o izbjeglicama, priznavanje ovog prava za njih ima naročitu važnost, jer često zbog osnovanog straha od progona zbog iznijetog političkog mišljenja ili progona po osnovu pripadnosti određenoj religiji, nacionalnosti, socijalnoj grupi ili rasi oni ne mogu da se vrate u zemlju porijekla. Zbog toga je važno da se ovim licima obezbijedi sloboda kretanja, baš kao i raseljenim licima, koja su bila prinuđena da promijene mjesto boravka unutar granica jedna države i kojima se sloboda kretanja može dovesti u pitanje onda kada su prisiljena da se nasele na tačno određenoj teritoriji.

Sloboda kretanja na značaju dobila je naročito u kontekstu aktuelne migrantske krize kada se pred Evropskim sudom za ljudska prava pojavio veći broj slučajeva vezanih za migrante i tražioce azila (*Ilias and Ahmad v. Hungary, Khlaifia and Others v. Italy* itd.).

Tako na primjer *Khlaifia and Others* je predmet koji se odnosi na nezakonito lišenje slobode migranata i njihovo držanje u ponižavajućim uslovima, na ostrvu *Lampedusa* u Italiji, u očekivanju kolektivnog protjerivanja.

Sud je smatrao da je lišenje slobode podnosilaca predstavke bilo nezakonito. Oni nisu bili obaviješteni o razlozima za lišenje slobode, za koje nije postojao zakonski osnov i nisu mogli da ga ospore. Kada se radi o uslovima lišenja slobode u prihvatnom centru, Sud je uzeo u obzir izuzetnu humanitarnu krizu sa kojom se Italija suočila na ostrvu *Lampedusa* 2001. godine u svjetlu „arapskog proleća” (u vrijeme kada su tamo bili podnosioci predstavke iskrcalo se 55 298 migranata). Sud je ipak zaključio da su uslovi lišenja slobode podnosilaca predstavke umanjili njihovo ljudsko dostojanstvo. To nije bio slučaj na palubi brodova usidrenih u luci

Palermo.

Sud je smatrao da su podnosioci predstavke kolektivno protjerani, jer se njihove odluke o protjerivanju nisu pozivale na njihovu ličnu situaciju – posebno, postupak identifikacije je bio nedovoljan za pobijanje kolektivnog protjerivanja. Takođe, Sud je konstatovao da je u to vrijeme veliki broj Tunižana protjeran po takvoj pojednostavljenoj proceduri. Konačno, Sud je smatrao da podnosioci predstavke nisu imali djelotvoran pravni lijek, jer prema članu 13 Konvencije, da bi pravni lijek u slučaju kolektivnog protjerivanja bio djelotvoran, on mora da ima automatsko suspenzivno dejstvo – što bi u ovom slučaju značilo da je trebalo da suspenduje odluku o protjerivanju u Tunis – a to nije bio slučaj.

Sloboda mirnog okupljanja u praksi Evropskog suda za ljudska prava

Sloboda mirnog okupljanja predstavlja jednu od sloboda koju garantuje član 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima (u daljem tekstu: Konvencija). Istim članom proklamuje se i sloboda udruživanja sa pravom osnivanja sindikata i učlanjivanja u njega radi zaštite svojih interesa.

Sloboda mirnog okupljanja i druge slobode definisane Konvencijom

Sloboda okupljanja i udruživanja tijesno je povezana sa drugim slobodama i pravima, što prije svega važi za slobode i prava iz čl. 9 (sloboda misli, savjesti i vjeroispovesti) i 10 Konvencije (sloboda izražavanja). U tom pogledu sve ove slobode predstavljaju osnovu svakog demokratskog društva i bez njihovog postojanja ne bi se moglo govoriti da jedno društvo istinski predstavlja demokratiju.

Za vrijeme nedavnog Samita UN-a o klimatskim promjenama u Kopenhagenu uhapšeno je skoro 1 000 demonstranata, od kojih je kasnije većina puštena bez podnošenja krivične prijave. Interesantno je da je danski parlament neposredno pred održavanje ovog foruma usvojio novi zakon kojim policiji daje pravo „preventivnog hapšenja”, pa se tvrdilo da je policija zloupotrijebila ovlašćenja i da je hapsila bez razloga.

Slučaj Sideropolous protiv Grčke i slučaj Stankov i Organizacija ujedinjenih Makedonaca Ilinden protiv Bugarske

U materiji slobode okupljanja odredba člana 11 Konvencije predstavlja specifičnu odredbu, koja se dopunjuje čl. 9 i 10 prilikom procjene postojanja srazmjernosti zadiranja u ovo pravo. Isto tako, iako interes zaštite teritorijalnog integriteta nije naveden u stavu 2 člana 11 Konvencije kao osnov za ograničavanje ovog prava, u praksi je moguće i pozivanje na ovaj osnov sadržan u stavu 2 člana 10 Konvencije, što potvrđuje slučaj *Sideropolous protiv Grčke*, kao i slučaj *Stankov i Organizacija ujedinjenih Makedonaca Ilinden protiv Bugarske*.

Slučaj Gsel protiv Švajcarske

Međuzavisnost navedenih odredbi može se sagledati i kroz sljedeći primjer: u nedavnoj presudi donijetoj u slučaju *Gsel protiv Švajcarske* (presuda od 8.10.2009. godine), iako je utvrđena povreda člana 10, obrazloženje u vezi sa pitanjem srazmjernosti može se u potpunosti odnositi i na član 11 Konvencije. Naime, radilo se o zabrani novinaru da napiše članak o uticaju demonstracija na rad lokalnih restorana i hotela za vrijeme održavanja Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu.

Iako je u ovom slučaju Sud uvažio činjenicu da švajcarskim vlastima nije bilo lako da precizno utvrde sve rizike za održavanje foruma u Davosu, on nije mogao da prihvati tvrdnju da nije bilo moguće predvidjeti koliko će biti učesnika na demonstracijama, s obzirom na prethodna iskustva. Prema tome, okolnosti u vezi sa održavanjem foruma bile su predvidive, a i švajcarski Savezni sud je u svojim ranijim presudama utvrdio da se mjere za ograničavanje prava na slobodu okupljanja mogu primijeniti isključivo na lica koja izazivaju nered, što sa podnosiocem nije bio slučaj, čime mu je zabranom da uđe u Davos neposredno prekršeno pravo na slobodu okupljanja, a na posredan način i sloboda izražavanja, jer je podnosilac bez zakonskog razloga bio spriječen da napiše članak o uticaju demonstracija na rad lokalnih restorana i hotela za vrijeme održavanja Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu.

Ograničenja slobode okupljanja

U stavu 2 člana 11 Konvencije date su dvije vrste mogućih ograničenja ovog prava, koje se odnose na:

- specifične situacije koje su propisane zakonom i neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti ili javne bezbjednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih i
- pojedine kategorije ljudi kao što su pripadnici oružanih snaga, policije ili državne uprave.

Slučaj Cisse protiv Francuske

Sloboda okupljanja odnosi se ne samo na javne, nego i privatne skupove, a takođe podjednako važi za statična okupljanja, ali i za protestne javne šetnje. U slučaju *Cisse protiv Francuske* radilo se o situaciji u kojoj su strani državljani bez važeće dozvole boravka zauzeli crkvu. Pored toga što se ovo pravo odnosi na grupe ljudi i udruženja ono isto važi i za pojedince. Međutim, zaštita pred Sudom važi prvenstveno za mirna okupljanja, a ne i za okupljanja u kojima organizatori i učesnici okupljanja imaju namjeru da upotrebe silu. Pri tome akcenat se stavlja na utvrđivanje namjere organizatora, pa prerastanje okupljanja u nasilno okupljanje ili nasilne kontrademonstracije ne može biti osnov za ukidanje ovog prava.

Principi u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava na kojima se zasniva sloboda mirnog okupljanja

Jedan od veoma važnih principa na kome se zasniva sloboda mirnog okupljanja je taj da činjenica da to što se organizacija smatra protivzakonitom, po osnovu čega dolazi do odbijanja njene registracije, ne može biti osnov za sistematsku zabranu održavanja mirnih okupljanja.

Slučaj Organizacija ujedinjenih Makedonaca Ilinden protiv Bugarske

Ovaj princip proklamovan je u slučaju *Organizacija ujedinjenih Makedonaca Ilinden protiv Bugarske*, pri čemu je Sud uzeo u obzir to da na prethodnim okupljanjima podnosilaca predstavke nije došlo do ozbiljnijih nereda, te da niko od učesnika skupa nije krivično gonjen.

Sama činjenica da grupa poziva na autonomiju ili čak zahtijeva odvajanje dijela teritorije zemlje, ne može automatski opravdati zabranu njenih okupljanja, što takođe predstavlja važan princip ustanovljen u ovom slučaju. U jednom demokratskom društvu zasnovanom na vladavini prava, mora biti pružena odgovarajuća mogućnost izražavanja političkih ideja koje osporavaju postojeći poredak i za čije ostvarenje se zalaže mirnim sredstvima, putem vršenja prava na okupljanje ili na drugi način.

Pojedinačni pozivi na nasilje, nisu mogli predstavljati većinski model ponašanja, bili su pretjerani, jer su prvenstveno bili usmjereni na to da privuku pažnju. U svakom slučaju, oni su se mogli riješiti krivičnim gonjenjem odgovornih.

Slučaj Platform Artze für das Leben protiv Austrije

Kada organizatori demonstracija imaju nasilne namjere, okupljanje se nalazi u potpunosti izvan domašaja člana 11 Konvencije tj. nije moguće pružanje zaštite po ovoj odredbi. Međutim, kada na strani organizatora ne postoje nasilne namjere, pa čak i kada se zastupaju ideje koje su šokantne ili uvredljive, država ima primarnu dužnost, ne samo da dozvoli održavanje okupljanja već i da zaštiti učesnike od protiv-demonstracija u mjeri koja je razumna, kako se to ističe u slučaju *Platform Artze für das Leben protiv Austrije*. U ovom slučaju, koji se odnosio na grupu demonstranata protiv abortusa, koji su se žalili na nemogućnost da vrše svoja prava prema članu 11 Konvencije, zbog nedostatka policijske zaštite radi sprečavanja ometanja od strane grupa koje se zalažu za abortus, Sud je jasno utvrdio da iz člana 11 mogu proisteći pozitivne obaveze za državu.

Slučaj Öllinger protiv Austrije

Pitanjem pozitivnih obaveza za državu koje proističu iz člana 11 Konvencije, Sud se bavio i u slučaju *Öllinger protiv Austrije* koji se odnosio na okupljanje na

opštinskom groblju radi komemoracije za jevrejske žrtve iz Salcburga, pobijene od strane SS tokom Drugog svjetskog rata. Taj skup je bio predviđen za dan Svih svetih (1.11.1998. godine). Najavljeno je da se očekuje prisustvo oko šest ljudi, koji bi nosili komemorativne poruke i koji ne bi izvikivali parole ili nosili transparente. Međutim, policija je zabranila okupljanje, zbog najavljenih protiv-demonstracija, rukovodeći se iskustvom iz prethodnih godina.

Sud je ovakav postupak austrijskih vlasti okarakterisao kao nesrazmjeran, jer skup nije bio upravljen protiv uvjerenja posjetilaca groblja; radilo se o mirnom, tihom okupljanju, sa malim brojem učesnika, bez transparentata i parola; nije uzeta u obzir mogućnost preduzimanja preventivnih mjera u slučaju da dođe do nemira između učesnika dva skupa, kao što je obezbjeđivanje pripadnika skupa od strane policije. Zbog svega toga utvrđena je povreda člana 11 Konvencije.

Slučaj Ouriano Toxo i drugi protiv Grčke

Takođe država je u obavezi da postupanje svih političkih grupa bude takvo da toleriše aktivnosti protivnika, zbog čega opasnost od uzrokovanja napetosti u društvu korišćenjem određenih političkih izraza u javnosti nije sama po sebi dovoljna da opravda miješanje u slobodu udruživanja. Štaviše, država ima obaveznu da preduzme odgovarajuće mjere da se izbjegne ili obuzda nasilje, što je Sud primijetio u slučaju *Ouriano Toxo i drugi protiv Grčke*, koji se odnosio na okupljanje pripadnika makedonske manjine u Grčkoj.

Slučaj Baczkowski protiv Poljske

Veoma važan princip na kome se zasniva sloboda mirnog okupljanja je princip da nije dovoljno da država ponudi pravne lijekove i preduzme određene mjere nakon što su vlasti gušile slobodu okupljanja. Slučaj *Baczkowski protiv Poljske* veoma je aktuelan, jer se odnosio na okupljanje pripadnika tzv. LGBT populacije, koji su željeli da organizuju okupljanje u centru Varšave sa ciljem skretanja pažnje javnosti na diskriminaciju manjina, posebno seksualnih manjina, kao i diskriminaciju žena i invalida, u vezi sa čim su podnijeli zahtjev da organizuju paradu i okupljanje.

Kasnije u toku tog mjeseca objavljen je intervju sa gradonačelnikom Varšave, koji je izjavio da „propaganda homoseksualnosti nema istu važnost kao vršenje prava na slobodu okupljanja“, da bi zatim uslijedilo odbijanje dozvole za paradu, jer su organizatori propustili da podnesu „plan organizacije saobraćaja“ u skladu sa zakonom. Istovremeno, izdata je dozvola za okupljanje grupa kao što su „Protiv propagande za homoseksualne zajednice“ i „Hrišćani koji poštuju zakone Boga i prirode su građani prvog reda“. Međutim, uprkos zabrani okupljanja oko 3 000 ljudi koji su bili za podršku LGBT populacije održano je uz policijsku zaštitu istovremeno kada i okupljanje protivnika ovog skupa, a koji su dobili dozvolu vlasti. Nakon toga Ustavni sud je donio odluku kojom je utvrdio da odredbe zakona po osnovu koga je pomenuti skup zabranjen nisu u skladu sa ustavnim jemstvima

slobode okupljanja. Ovakva mjera koja je uslijedila a posteriori, kao i održavanje demonstracija onako kako je bilo planirano, nije mogla da otkloni uvjerenje Evropskog suda da je u konkretnom slučaju došlo do povrede člana 11 ali i člana 14 Konvencije u vezi sa zabranom diskriminacije.

Podnosioci predstavke preuzeli su rizik, imajući u vidu zvaničnu zabranu na snazi u to vrijeme, koja je svakako mogla da ih obeshrabri od učešća u paradi, jer im nije pružena nikakva potvrda da bi oni bili zaštićeni od strane vlasti u slučaju protiv-demonstracija, koje su se mogle razumno očekivati. Pri tome, Sud nije mogao da zanemari ni intervju gradonačelnika, koji je bez sumnje uticao na to da se pripadnicima skupa organizovanom u korist LGBT populacije ne izda dozvola za okupljanje, a da se sa druge strane, takva dozvola izda grupacijama koje su otvoreno bile protiv takvog okupljanja. U okviru Savjeta Evrope u toku je proces usvajanja preporuke državama članicama Konvencije u vezi sa mjerama za borbu protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i za promovisanje tolerancije u odnosu na LGBT populaciju. U ovoj preporuci se u vezi sa slobodom okupljanja preporučuje državama da preduzmu odgovarajuće mjere na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou da obezbijede slobodu mirnog okupljanja i njeno efektivno uživanje, bez diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije. Takođe, državama se preporučuje da preduzmu odgovarajuće mjere kojima bi se zaštitili učesnici mirnih demonstracija organizovanih u korist LGBT lica od bilo kakvih pokušaja njihovog nezakonitog ometanja. Isto tako države su pozvane da spriječe situacije u kojima bi pozivanje na zaštitu zdravlja, morala ili javnog reda mogli biti razlozi za zabranu ovakvog okupljanja. Vlasti su takođe pozvane da javno osude, naročito preko medija, pokušaje ometanja takvih skupova. U vezi sa slobodom okupljanja važno je istaći da zahtjev za pribavljanje dozvole za okupljanje sam po sebi ne predstavlja miješanje u uživanje ovoga prava.

Slučaj Gipsy Council protiv Ujedinjenog Kraljevstva

Procjena opravdanosti zabrane protestne šetnje od strane Suda zavisiće od toga da li su vlastima na raspolaganju stajale manje restriktivne mjere, kao i da li su mjere u vezi sa promjenom mjesta ili vremena održavanja nekog skupa bile sprovodive, iako u predmetu *Gipsy Council protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud je smatrao da zabrana tradicionalnog okupljanja Roma na sajmu u Horsmondenu nije bila neproporcionalna ako se uzme u obzir mogućnost da se veće okupljanje moglo ostvariti i na drugoj lokaciji, kao i moguće remećenje javnog reda prema procjenama policije.

Slučaj Djavit An protiv Turske

Države se moraju uzdržavati od primjene neprihvatljivih indirektnih zabrana prava na mirno okupljanje. Tako na primjer, u predmetu *Djavit an protiv Turske* odbijanje da se podnosiocu predstavke izda dozvola da pređe u sjeverni Kipar, što

ga je onemogućilo da, u periodu od šest godina, posjećuje okupljanja koja su organizovali predstavnici zajednice koju je podnosilac pripadao, Sud je okarakterisao kao kršenje člana 11 Konvencije, jer nije postojao nijedan adekvatan zakon kojim bi se regulisala takva zabrana. Za procjenu proporcionalnosti miješanja u slobodu javnog okupljanja važno je razmotriti i pitanje sankcija koje su nametnute učesnicima i organizatorima okupljanja. Na primjer, manje prekršajne sankcije nakon protesta koji je doveo do remećenja javnog reda ili opstrukcije puta nisu od strane Suda smatrane neproporcionalnim u odluci iz 1983. godine (odluka br. 9278 u 9415/81 od 3.10.1983. godine), kada je nekoliko Laponaca uhapšeno, jer su četiri dana javno protestovali ispred zgrade parlamenta u šatoru koji je bio postavljen tako da je ometao javni saobraćaj.

Slučaj Ezelin protiv Francuske

Samo učestvovanje u skupu koji je odobren, a na kome je došlo do incidenata, ne bi trebalo da bude kažnjivo, ako lice koje je kažnjeno nije učestvovalo u incidentu.

U slučaju *Ezelin protiv Francuske*, podnosilac predstavke, inače advokat po profesiji, učestvovao je u protestu na kome su neki demonstranti uzvikivali uvredljive izraze i pisali grafiti po zidovima. Protiv njega je zbog toga pokrenut disciplinski postupak, pa iako se radilo o blagoj sankciji Sud je smatrao da ona nije bila proporcionalna, jer podnosilac, kao učesnik protesta nije bio kriv ni za jedan inkriminirani akt.

Sloboda izražavanja u praksi Evropskog suda za ljudska prava

Konvencija ustanovljava slobodu izražavanja kao opšte pravilo, dok je drugim stavom člana 10 dozvoljeno državama da ograniče ovo materijalno pravo pod uslovom da su takva ograničenja „propisana zakonom” i „neophodna u demokratskom društvu” radi postizanja jednog od legitimnih ciljeva specificiranih navedenom odredbom. Ovi legitimni ciljevi uključuju i pravo na zaštitu privatnosti i ugleda drugih. Na taj način sloboda izražavanja se ubraja u kategoriju onih prava koje je moguće ograničiti onda kada se steknu kumulativno sva tri pobrojana uslova. Za razliku od ove slobode postoje prava i slobode koje su garantovane Konvencijom i koje nije moguće ograničiti ni pod kojim uslovima (na primjer prava i slobode iz čl. 2 i 3 Konvencije).

Pridjev „neophodna”, u okviru značenja člana 10 stav 2 implicira postojanje „goruće socijalne potrebe” (vidjeti presudu u slučaju *Barthold* od 25. marta 1985. godine, Serija A br. 90, str. 24-25, par. 55). Strane ugovornice imaju izvjesni prostor za slobodnu procjenu prilikom razmatranja da li takva potreba postoji, ali ona ide pod ruku sa evropskim nadzorom, koji obuhvata kako zakonodavstvo tako i odluke kojima se ono primjenjuje, uključujući i one donijete od strane nezavisnog suda (vidjeti *Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 26. aprila 1979. godine, Serija A br. 30, str. 36, par. 59).

Saglasno praksi Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud), ustanovljeno je da u vršenju svoje nadzorne funkcije Sud mora gledati na osporavano miješanje u prava garantovana Konvencijom u svjetlu slučaja kao cjeline, uključujući sadržinu članaka zbog kojih je odlučeno protiv podnosilaca kao i kontekst u kome su oni nastali. On naročito mora utvrditi da li je predmetno miješanje bilo „proporcionalno legitimnom cilju kome je težilo” i da li su razlozi dati od strane domaćih vlasti u cilju opravdanja „relevantni i dovoljni”.

Međutim, granice dozvoljene kritike su uže u odnosu na privatne građane nego u odnosu na političare ili vlade.

Nakon što je priznao da granice dozvoljene kritike u odnosu na državne službenike u vršenju njihovih ovlašćenja mogu pod određenim okolnostima biti šire nego u odnosu na pojedince, u slučaju *Lešnik protiv Slovačke*, Sud je zaključio:

„Ipak, ne može se reći da državni službenici sebe svjesno izlažu strogoj kontroli svake njihove riječi ili djela u mjeri u kojoj to političari čine i da ih stoga treba tretirati jednako ovima posljednjim kada dođe do kritike njihovih radnji. Štaviše, državni službenici moraju uživati povjerenje javnosti u uslovima bez nedozvoljenih uznemiravanja da bi bili uspješni u izvršavanju svojih zadataka i zbog toga se može pokazati potrebnim da se oni zaštite od uvredljivih i grubih verbalnih napada kada su na dužnosti”. (Lešnik protiv Slovačke, br. 35640/97, presuda od 11. marta 2003. godine, ECHR 2003 – IV, par. 53)

Takođe, u slučaju *Nikula protiv Finske* Sud je naglasio poseban status advokata koji im daje centralnu poziciju u izvršavanju pravde kao posrednika između javnosti i sudova (*Nikula protiv Finske*, br. 31611/96, presuda od 21. marta 2002. godine, ECHR 2002 – IV, par. 45). Sud je naglasio da sudovi – garanti pravde, čija uloga je fundamentalna u državi zasnovanoj na principu vladavine prava – moraju uživati povjerenje javnosti. Sud je zaključio sljedećim riječima: *„Imajući u vidu ključnu ulogu advokata u ovoj oblasti, legitimno je od njih očekivati da doprinose pravilnom izvršavanju pravde i na taj način održavanju povjerenja javnosti u nju.”*

Prema tome, što se tiče vrijednosnih sudova, dva kriterijuma su ustanovljena u praksi Suda. Neophodno je utvrditi da li je postojala dovoljna činjenična osnova na kojoj se zasnivao vrijednosni sud kao i da li je postojala dobra vjera u izražavanju vrijednosnih sudova (*Jerusalem protiv Austrije*, br. 26958/95, presuda od 27. februara 2001. godine, ECHR 2001 – III, par. 43).

Sud je takođe jasno iskazao da bilo kakvo ograničenje ili kazna nametnuta u sferi slobode izražavanja mora biti proporcionalna legitimnom cilju kome se teži (*Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 7. decembra 1976. godine, Serija A, br. 24, par. 48).

Najzad, u slučaju *Tammer protiv Estonije*, Sud je ukazao da zahtjevi za zaštitu prava i ugleda drugih, predviđeni članom 10 (2) Konvencije „moraju biti odmjereni u odnosu na interes podnosioca kao novinara u iznošenju informacija i ideja od javnog značaja”.

Sud je takođe primijetio „da su se osporavane primjedbe ticalne privatnog života gđice Laanaru koji je ona opisala u svojim memoarima koje je napisala kao privatno

lice". (Supra, par. 66) Sud je dalje rekao da: „...uprkos njenom kontinuiranom angažmanu u političkoj partiji, Sud ne nalazi da je ustanovljeno da je upotreba osporavanih izraza koji se odnose na privatni život gđice Laanaru bila opravdana razlozima od javnog značaja ili da su se oni ticali stvari od opšteg značaja. Posebno, nije dokazano da je njen privatni život bio među pitanjima koja su imala uticaja na javnost u aprilu 1996. godine". (par. 68) On je zaključio govoreći da „se zbog toga teško može smatrati da primjedbe podnosioca služe javnom interesu". (par. 68) (Tammer protiv Estonije, br. 41205/98, presuda od 6. februara 2001. godine, ECHR 2001 – I, par. 65)

Sljedstveno tome, Sud je smatrao „da osuda podnosioca i kazna nisu bile nesrazmjerne legitimnom cilju kome se težilo, te da su razlozi dati od strane domaćih sudova bili dovoljni i relevantni da opravdaju takvo miješanje". On je dalje rekao da se „predmetno miješanje u slobodu izražavanja podnosioca može stoga razumno smatrati neophodnim u demokratskom društvu radi zaštite ugleda ili prava drugih u okviru značenja člana 10 § 2 Konvencije". Shodno tome, Sud je našao da nije učinjena povreda člana 10 Konvencije.

Povreda prava na slobodu izražavanja

Iz sasvim drugog ugla, odnosno po zahtjevu kompanije koja je objavila novinski članak o javnoj ličnosti zbog čega je kažnjena u domaćem postupku zbog povrede privatnosti, Sud je ispitivao povredu člana 10 Konvencije, odnosno povredu prava na slobodu izražavanja.

Naime, podnosilac predstavke *Axel Springer AG protiv Njemačke* (presuda od 7.2.2012. godine), (u daljem tekstu: Springer) je kompanija registrovana u Njemačkoj, izdavač nacionalnih dnevnih novina BILD sa velikim tiražom. Između stranaka je bilo nesporno da su odluke njemačkih sudova predstavljale miješanje u pravo na slobodu izražavanja Springera. Dalji zajednički osnov je bio da je miješanje bilo propisano njemačkim zakonom i da je služilo legitimnom cilju, odnosno zaštiti ugleda drugih. Što se tiče pitanja da li je miješanje bilo neophodno u demokratskom društvu, Sud je konstatovao da se predmetni članak, o hapšenju i osudi glumca, odnosio na javne sudske činjenice, za koje je javnost imala interes da bude obaviještena. U principu je bilo na nacionalnim sudovima da procijene koliko dobro je osoba poznata, posebno kada je ta osoba, kao glumac u pitanju, uglavnom poznata na nacionalnom nivou. Apelacioni sud je utvrdio da je, igrajući tokom dugog perioda ulogu policijskog načelnika, glumac dobro poznat i veoma popularan. Sud je stoga smatrao da je on bio dovoljno dobro poznat da se kvalifikuje kao javna ličnost, što pojačava interes javnosti da bude obaviještena o njegovom hapšenju i postupku protiv njega.

Štaviše, Sud je konstatovao da članci nisu otkrili detalje o glumčevom privatnom životu, već su se uglavnom odnosili na okolnosti hapšenja i ishod krivičnog postupka protiv njega. Oni nisu sadržali potcjenjivačke izraze ili neosnovane navode i Vlada nije dokazala da je objavljivanje članaka rezultiralo ozbiljnim posljedicama

za glumca. I dok su sankcije izrečene Springeru bile blage, one su bile podobne da izazovu obeshrabrujući efekat na kompaniju. Sud je zaključio da ograničenja nametnuta kompaniji nisu bila razumno srazmjerna legitimnom cilju zaštite glumčevog privatnog života. Stoga je nađena povreda člana 10 Konvencije.

Ako se ove dvije presude sagledaju zajednički može se steći utisak da je Sud pokazao veći stepen saosjećanja prema slobodi štampe, nego privatnoj sferi pojedinaca. Štaviše, stavovi Suda iznijeti u njima mogu se tumačiti i kao davanje zakonskog legitimiteta sumnjivim zaključcima koje iznose časopisi pravdajući objavljivanje nečeg čime se zadire u privatnu sferu pojedinaca.

Ipak, pitanje fotografisanja i objavljivanja fotografija može se sagledati i sa drugih aspekata.

Opravdanost ograničavanja slobode izražavanja

Za razliku od prava i sloboda koje su garantovane Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija) i koje nije moguće ograničiti ni pod kojim uslovima (na primjer prava i slobode iz čl. 2 i 3 Konvencije), sloboda izražavanja je pravo relativnog karaktera, odnosno moguće je njeno ograničenje, ako su ispunjeni određeni uslovi. Procjena opravdanosti tih ograničenja leži na Evropskom sudu za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud).

U isto vrijeme, sloboda izražavanja može da bude u konfliktu sa drugim pravima koja su zaštićena Konvencijom kao što je pravo na pravično suđenje, na poštovanje privatnog života, na slobodu savjesti i vjeroispovijesti. Kada dođe do takvih konflikata, Sud uspostavlja ravnotežu da bi ustanovio prvenstvo jednog prava u odnosu na drugo. Ravnoteža sukobljenih interesa, od kojih je jedan sloboda izražavanja, uzima u obzir i značaj drugog interesa.

Razlozi za ograničavanje slobode izražavanja i uspostavljanje ravnoteže između suprotstavljenih interesa

Tokom istorije mnoge su države preduzimale mjere kojima su ograničavale slobodu izražavanja. U državama u kojima postoji vladavina prava te mjere su preduzimane iz sljedećih razloga:

- u slučaju govora koji sadrži prijetnju ili podsticanje na nasilje razlog za ograničavanje je javna bezbjednost ili sprečavanje nereda i vršenja krivičnih djela;
- kod izjava klevetničkog karaktera razlog je zaštita ugleda drugih pojedinaca;
- kod nedozvoljenog miješanja u privatni život pojedinaca, uključujući i prava obuhvaćena članom 8 Konvencije, a pod izgovorom slobode izražavanja, to je zaštita privatnog ili porodičnog života;
- kada se onemogućava slobodno okupljanje ili slobodno iskazivanje vjerskih ubjeđenja onda je to sloboda okupljanja i sloboda vjeroispovijesti i savijesti (čl. 9 i 11 Konvencije);
- kada se ugrožava autoritet i nepristrasnost sudstva potrebno je zaštititi pravo

na pravično suđenje (član 6 Konvencije);

– kada je bilo potrebno zaštititi povjerljivost podataka, a ograničiti slobodu primanja i saopštavanja informacija itd.

Saglasno praksi Suda, ustanovljeno je da u vršenju svoje nadzorne funkcije Sud mora gledati na osporavano miješanje u prava garantovana Konvencijom u svjetlu slučaja kao cjeline. On naročito mora utvrditi da li je predmetno miješanje bilo „srazmerno legitimnom cilju kome je težilo” i da li su razlozi dati od strane domaćih vlasti u cilju opravdanja „relevantni i dovoljni”. U nekim slučajevima određeno ponašanje može biti upereno protiv više drugih dobara. To je naročito slučaj sa govorom mržnje koji istovremeno može biti uperen protiv privatnog i porodičnog života pojedinca, ali i slobode vjeroispovijesti i slobode okupljanja. Ponekad, govor mržnje može izazvati nasilje i nered. Kada je riječ o slobodi izražavanja, važno je istaći da ona nije ograničena samo na slobodu štampe i drugih sredstava informisanja. Naime, za mnoge pojedince sloboda govora odnosi se na slobodnu razmjenu činjenica i mišljenja sa drugim pojedincima o vlastitim privatnim životima, vjerskim, političkim i drugim uvjerenjima, poslovnim i finansijskim pitanjima. U tom smislu sloboda izražavanja prepliće se pravom na poštovanje privatnog života. Ovo preplitanje može se vidjeti i po pitanju sankcija. Naime, ako je dosuđeni iznos na ime naknade previsok radi se o članu 10 Konvencije, a u slučaju preniskog iznosa može se postaviti pitanje primjene člana 8 Konvencije. Prethodno rješenje o zabrani objavljivanja može se učiniti prestrogom mjerom, što znači da se radi o miješanju u prava iz člana 10 Konvencije. Sa druge strane, takvo rješenje može se smatrati neophodnom mjerom radi zaštite ljudskih prava iz člana 8 Konvencije.

Ograničenje slobode izražavanja u slučaju potrebe zaštite pravosuđa

Kako smo vidjeli sloboda izražavanja može biti ograničena iz raznih razloga. Jedan od razloga tiče se člana 6 Konvencije i obezbjeđivanja autoriteta i nepristranosti sudstva, atributa bitnih za ostvarivanje prava na pravično suđenje. U vezi sa ovim pitanjem u slučaju *Nikula protiv Finske* Sud je naglasio poseban status advokata koji im daje centralnu poziciju u izvršavanju pravde kao posrednika između javnosti i sudova. (*Nikula protiv Finske*, br. 31611/96, presuda od 21. marta 2002. god., ECHR 2002 – IV, par. 45). Sud je u navedenom slučaju naglasio da sudovi – garanti pravde, čija je uloga fundamentalna u državi zasnovanoj na principu vladavine prava – moraju uživati povjerenje javnosti. On je zaključio sljedećim riječima: „Imajući u vidu ključnu ulogu advokata u ovoj oblasti, legitimno je od njih očekivati da doprinose pravilnom izvršavanju pravde i na taj način održavanju povjerenja javnosti u nju.” U slučaju *Steur protiv Holandije*, radilo se o podnosiocu za koga je ustanovljeno da je počinio disciplinski prekršaj time što je tokom suđenja tvrdio da je nad njegovim klijentom očigledno izvršen pritisak od strane policijskog službenika. (*Steur protiv Holandije Netherlands*, br. 39657/98, presuda od 28. oktobra 2003. god., ECHR 2003 – II, par. 29)

Ovdje je sud utvrdio da nikakva sankcija nije izrečena podnosiocu – čak ni

najblaža sankcija. Međutim, Sud je smatrao da sama činjenica da je on u formalnom smislu oglašen krivim zato što je prekršio primjenljive profesionalne standarde može imati negativan uticaj na podnosioca, u smislu da se on može osjećati ograničenim u svom izboru činjeničnih i pravnih argumenata u odbrani svojih klijenata u budućim slučajevima. Zbog toga je Sud zaključio da je razumno smatrati da je podnosilac bio podvrgnut „formalnosti” ili „ograničenju” njegove slobode izražavanja.

Osnovni principi na kojima se zasniva ograničavanje slobode izražavanja

Granice dozvoljene kritike su uže u odnosu na privatne građane nego u odnosu na političare ili vlade. Sa druge strane, pojedinci ili udruženja sebe izlažu kontroli kada uđu na scenu javne diskusije.

Mjere za ograničavanje slobode izražavanja

Ograničavanje slobode izražavanja moguće je ili samo putem građanskih sankcija (naknada nematerijalne štete) ili samo izricanjem krivičnih sankcija (zatvor, odnosno uslovna osuda, novčana kazna, sudska opomena), a moguća je i kombinacija jednih i drugih sankcija. Pored toga može se propisati i zahtjev da novine objave izvinjenje ili ispravku.

Krivične sankcije su se izricale u slučaju mjera održavanja javnog reda ili potrebe očuvanja autoriteta sudstva, a naročito u vezi sa osudama za klevetu. To je bio slučaj upravo sa predmetima vezanim za Srbiju. (Presude u slučajevima *Lepojić, Filipović, Bodrožić, i Bodrožić-Vujin*). Treba istaći da su građanskopravne sankcije primjerenije od krivičnih sankcija u slučajevima povrede ugleda pojedinaca.

Visina odštete

Prilikom analize mjera kojima se vrši ograničavanje slobode izražavanja Sud se upuštao i u ocjenu visine odštete koju je dosuđivao domaći sud zbog povrede prava suprotstavljenog slobodi izražavanja podnosioca predstavke. U zavisnosti od njene visine, Sud je ustanovljavao povrede čl. 8 ili 10 Konvencije ili je smatrao da ove odredbe nisu povrijeđene.

Tako na primjer, u slučaju *Ružovi Panter o.s. protiv Češke Republike* dosuđen je iznos od 3.300,00 evra na ime odštete za objavljivanje klevetničkog teksta na internetu. Sud je primijetio da iako dosuđeni iznos pet i po puta premašuje iznose prosječne mjesečne plate u Češkoj, član 10 nije bio povrijeđen. (*Ružovi panter, o.s. c. République Tchèque*, presuda od 2.2 2012.). Međutim, u slučaju *Koprivica protiv Crne Gore*, Sud je smatrao da je prekršen član 10 Konvencije zbog visine dosuđene naknade, kao i iznosa na ime troškova postupka, koji su čak 25 puta veći od visine penzije podnosioca predstavke. (*Koprivica v. Montenegro*, presuda od 22.11.2011.).

Sa druge strane, naknada ne veća od nekoliko stotina evra na ime odštete, uz

2.500,00 evra na ime troškova postupka dosuđenih od strane nacionalnog suda zbog tajnog snimanja i klevete na račun podnositeljki predstavki ocijenjena je nesrazmjernom težini miješanja, pa je Sud ustanovio povredu člana 8 Konvencije. (*Avram v. Moldova*, presuda od 15.11.2011). Ponekad je sama priroda kršenja takvog značaja da se očekuje dosuđivanje primjerene naknade na nacionalnom nivou. U slučaju objelodanjivanja HIV pozitivnog statusa supruga podnositeljke predstavke putem štampe, Sud je imao u vidu da je zbog zloupotrebe slobode štampe dosuđen veoma nizak iznos naknade u parničnom postupku (2.896,00 evra), imajući u vidu činjenicu da se radilo o osjetljivim informacijama u vezi sa zdravstvenim stanjem, pa je ustanovio da je došlo do povrede člana 8 Konvencije. (*Armoniené v. Lithuania*, br. 369191/02 od 25.11.2008. godine).

Krivične sankcije

Kada su u pitanju krivične sankcije Sud je istakao da, samo po sebi, izricanje krivičnih sankcija prema medijskim profesionalcima zbog objavljivanja novinskih izvještaja za koje se utvrdi da predstavljaju nasrtaj na privatnost pojedinca, nije spojivo sa članom 10 Konvencije. Ipak, takve sankcije mogu biti opravdane u izuzetnim okolnostima. (*Lahtonen v. Finland*, presuda od 17.1.2012. godine). Tako na primjer, u slučaju u kome je švedski sud osudio podnosioc predstavlke zbog podstrekavanja protiv nacionalne ili etničke grupe, jer su rasturali materijal u kome se negativno govorilo o homoseksualcima, tako što su oni bili ismijevani, vrijeđani ili klevetani, Sud je smatrao da čak i izricanje kazne zatvora u trajanju od dva mjeseca prema prvoj dvojici podnosilaca predstavke nije suprotno zahtjevima iz člana 10 Konvencije, imajući u vidu prirodu ovog slučaja i dosljedan stav Suda, koji je pružao zaštitu seksualnih manjina. (*Vejderland v. Sweden*, presuda od 9. februara 2012. godine). Ipak, kada se radi o novinarima, trebalo bi imati u vidu da samo izricanje novčane kazne, nakon sprovedenog krivičnog postupka, a koja bi se mogla, u slučaju neplaćanja, zamijeniti kaznom zatvora, cijenjeno je kao nespojivo sa Konvencijom. (*Bodrožić-Vujin v. Serbia*, presuda od 23.6. 2009. godine, stav 40).

Zaključak

O slobodi kretanja:

Trebalo bi imati u vidu da se pitanje slobode kretanja cijeni nezavisno od drugih prava i sloboda, tako da, kao što smo vidjeli, zakonito ograničenje slobode kretanja ne mora značiti da nije došlo do povrede nekih drugih prava i sloboda garantovanih Konvencijom i obrnuto. Inače, trebalo bi imati u vidu da pozivanje na slobodu kretanja nije moguće u slučaju ograničenja koja se nameću saobraćajnim propisima. Takođe, u toku uvođenja vanrednog stanja u Republici Srbiji 15. marta 2020. godine, postoje indicije da je došlo do kršenja prava na slobodu kretanja, s

obzirom da, odluka ima elemente neustavnosti i nezakonitosti, jer se pandemija ili epidemija zaraznih bolesti po izričitoj zakonskoj osnovi smatra elementarnom nepogodom, zbog koje se proglašava vanredna situacija, a ne vanredno stanje. Naime, gdje je zakonom propisano da je ovlašten ministar da proglašava pojavu epidemije zarazne bolesti od većeg epidemiološkog značaja i naređuje mjere, na prijedlog Komisije i Zavoda, i da se u tom slučaju moraju sprovesti, tj. zabranu kretanja stanovništva, odnosno ograničenje kretanja stanovništva u području zahvaćenom određenom zaraznom bolešću, odnosno epidemijom te zarazne bolesti. Obrazloženje donosioca Odluke o vanrednom stanju da je nemogućnost sastajanja Narodne skupštine onemogućeno na osnovu Naredbe o zabrani okupljanja u Republici Srbiji na javnim mjestima u zatvorenom prostoru („Sl. glasnik RS”, br. 39/2020, u daljem tekstu - Naredba), koja je donijeta 21. marta 2020. godine, ne može smatrati ustavnopravno valjanim razlogom za nesastajanje Narodne skupštine. Nikakva naredba ili kakav drugi podzakonski akt ne mogu spriječiti Narodnu skupštinu, da se sastane zbog proglašenja vanrednog stanja. Naime, Naredba je donijeta šest dana posle donošenja Odluke o vanrednom stanju, tako da je neopravdano i neosnovano se pozivati na takvo obrzloženje, tj. Odluka o vanrednom stanju se morala potvrditi u roku od 48 časova, tačnije najkasnije do 17. marta 2020. godine, od strane Narodne skupštine. Na isti način je Narodna skupština imala ustavnu i zakonsku dužnost da potvrdi Uredbu o mjerama za vrijeme vanrednog stanja („Sl. glasnik RS”, br. 31/2020), na prijedlog Vlade, koja je donijela uz supotpis predsjednika Republike dana 16. marta 2020. godine, a kojom se odstupa od ljudskih i manjinskih prava, najkasnije do 18. marta 2020. godine. Takođe, dana 28. aprila 2020. godine, održana je Prva sjednica Narodne skupštine za vrijeme vanrednog stanja, gdje je na dnevnom redu bio Predlog odluke o potvrđivanju Odluke o proglašenju vanrednog stanja, koji je podnijela samo Vlada, bez prijedloga predsjednika Republike Srbije, što je u suprotnosti sa Zakonom o odbrani (član 11 stav 2 tačka 1) i član 12 stav 2 tačka 1) Zakona o odbrani). Međutim, Ustavni sud Republike Srbije je sve Inicijative za ocjenu ustavnosti i zakonitosti predmetne odluke odbacio kao neosnovane, dok su drugi Ustavni sudovi Evropskih zemalja potvrdili da j uvođenje vanrednog stanja zbog virusa korona neustavno (Španija).

O slobodi mirnog okupljanja:

- pravo na mirno okupljanje predstavlja osnovu svakog demokratskog društva i kao takvo predstavlja samo jedan od aspekata koje štiti član 11 Konvencije (drugi aspekt je sloboda udruživanja);

- ovo pravo tijesno je vezano u prvom redu sa pravima iz čl. 9 (sloboda misli, savijesti i vjeroispovijesti) i 10 Konvencije (sloboda izražavanja);

- u materiji slobode okupljanja odredba člana 11 predstavlja specifičnu odredbu, koja se dopunjuje čl. 9 i 10 Konvencije prilikom procjene postojanja srazmjernosti zadiranja u ovo pravo;

- zaštita pred Sudom važi prvenstveno za mirna okupljanja tj. kada organiza-

tori demonstracija imaju nasilne namjere, okupljanje se nalazi u potpunosti izvan domašaja člana 11 Konvencije;

- sloboda okupljanja odnosi se ne samo na javne, nego i privatne skupove, a ta-kođe podjednako važi za statična okupljanja, ali i na protestne javne šetnje;
- ometanje ove slobode može se vršiti na direktan, ali i indirektan način;
- zahtjev za pribavljanje dozvole za okupljanje sam po sebi ne predstavlja mi-ješanje u uživanje ovoga prava;
- odbijanja registracije jedne organizacije ne može biti osnov za sistematsku zabranu održavanja mirnih okupljanja;
- iz člana 11 Konvencije mogu proisteći pozitivne obaveze za državu u vezi sa zaštitom učesnika skupa od učesnika protiv – okupljanja;
- nije dovoljno da država ponudi pravne lijekove i preduzme određene mjere nakon što su vlasti gušile slobodu okupljanja;
- procjena opravdanosti zabrane protestne šetnje od strane Suda zavisiće od toga da li su vlastima na raspolaganju stajale manje restriktivne mjere;
- vanredne mjere u vezi sa slobodom okupljanja nije moguće sprovesti u situ-aciji kada je bilo moguće predvidjeti da može doći do nereda;
- za procjenu proporcionalnosti miješanja u slobodu javnog okupljanja važno je razmotriti i pitanje sankcija koje su nametnute učesnicima i organizatorima ok- upljanja;
- u vezi sa javnim skupovima veoma je važno postojanje jasnih i konciznih pravila o postupanju policije, koja moraju poštovati standarde u vezi sa njihovim kvalitetom i koja moraju biti predvidljiva i dostupna građanima.

O slobodi izražavanja:

Ono što se nameće kao zaključak nakon ove dvije presude donijete protiv Sr- bije su tri stvari. Jedna je generalnog karaktera i tiče se zadržavanja krivičnih di- jela poput klevete ili uvrede u pravnom sistemu Srbije. U principu, smatramo da svako ima pravo na zaštitu časti i ugleda pred sudom, ali zaštita toga prava treba isključivo biti prepuštena pojedincima koji smatraju da im je takvo pravo povri- jeđeno. Druga bitna stvar je potreba da sudovi kada donose osuđujuće presude ili dosuđuju naknadu zbog povrede časti i ugleda vode računa o onom trećem uslovu iz člana 10 stav 1 Konvencije, a to je da miješanje u ovo pravo bude „neophod- no u demokratskom društvu”. S tim u vezi, mora se voditi računa o srazmjernosti izrečene sankcije tj. dosuđene naknade sa pravom pojedinca da slobodno izrazi svoje mišljenje.

Možemo zaključiti da jednostrani i mehanički pristup pitanju opravdanosti ograničavanja slobode izražavanja nikako nije dobar, jer se uvijek radi o bar dva suprotstavljena interesa, pa je na domaćem sudu težak zadatak da ih pravilno oci- jeni.

Preveliko davanje značaja samo jednom interesu uz zanemarivanje ostalih inte- resa može voditi kršenju nekog od prava iz Konvencije (najčešće se radi o pravima

iz čl. 8 i 10 Konvencije).

Pravljenje fotografija od strane trećih lica bez saglasnosti lica koje se fotografiše, kao i neovlašćeno objavljivanje fotografija, nesumnjivo predstavljaju zadiranje u „privatnu sferu” pojedinaca. Da li će se zaista raditi o povredi prava na privatnost koje garantuje član 8 Konvencije o ljudskim pravima, zavisiće od niza faktora, ali i konkretne situacije u pitanju.

Tako ako se radi o fotografisanju od strane policije, u principu bitno je da se poštuju neke procesne garancije poput saglasnosti lica koje se fotografiše, prisustva branioca itd. Sa druge strane, kada su u pitanju fotografije poznatih ličnosti, onda je jako bitna i svrha fotografisanja i objavljivanja fotografija, jer nije svejedno da li su slike načinjene sa ciljem zabave javnosti ili pokretanja jedne teme od opšteg interesa, pa makar se radilo i o fotografijama iz privatnog života. Pored toga, trebalo bi imati u vidu da se kažnjavanjem lica odgovornog za snimanje ili objavljivanje fotografija može povrijediti i njegova sloboda izražavanja koju garantuje član 10 Konvencije, tako da se može raditi o konkurentskom karakteru čl. 8 i 10 Konvencije. Međutim, u principu ishod pred Sudom ne bi trebalo da se razlikuje u zavisnosti od toga koje su stranke podnijele predstavku. Takođe, u oba slučaja (povrede čl. 8 i 10 Konvencije), trebalo bi da se obrati pažnja na srazmjernost, jer se radi o relativnim pravima, u kojima je potrebno naći ravnotežu između opšteg interesa i interesa pojedinaca da njihov privatni život bude zaštićen.

Literatura:

Evropska konvencija o ljudskim pravima („Sl. list SCG – Međunarodni ugovori”, br. 9/2003, 5/2005, 7/2005 – ispr. i „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br. 12/2010 i 10/2015.

Baza propisa „Paragraf lex” Časopisi: e-Press 2007/270, 2010/330 i Pravnik u prvosudu 2012/25, 2013/55 i 2018/156.

Presuda *Sisojeva and Others v. Latvia*, br. 60654/00, presuda od 17. januara 2007. godine, stav 91.

Tatishvili v. Russia, br. 1509/02, presuda od 22. februara 2007. godine, stavovi 39-42.

Piermont v. France, br. 15773/89 i 15774/89 presuda od 20. marta 1995. godine.

Ivanov v. Ukraine, br. 15007/02, presuda od 7. decembra 2006. godine, stav 85.

Denizci and Others v. Cyprus, br. 25316-25321/94, presuda od 23. maja 2001. godine, stav 404.

M. v. Germany, br. 10307/83, odluka Komisije od 6. marta 1984. godine, stav 113, *Guzzardi v. Italy* judgment of 6 November 1980, Series A No. 39, p. 33 § 92.

Reiner v. Bulgaria (br. 1505/02, presuda od 27. septembra 2007. godine).

Napijalo v. Croatia, br. 66485/01, presuda od 13. novembra 2003. godine, stav 29; *Engel and others v. Netherlands*, br. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72 presuda).

Engel and others v. Netherlands, br. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, presuda od 8. juna 1976. godine, stavovi 58-59.

Guzzardi v. Italy, br. 7367/76, presuda od 6. novembra 1980. godine, stav 93.

Slučaj Ammur v. France, br. 19776/92, presuda od 25. juna 1996. godine.

Nolan and K. v. Russia, br. 2512/04, presuda od 12. februara 2009. godine.

Reid K. (2012). *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. Sweet and Maxwell, Fourth Edition.

Olivieira v. the Netherlands, br. 33129/96, presuda od 4. juna 2002. godine.

Labita v. Italy, br. 26772/95, presuda od 6. aprila 2000. godine.

Garib v. Netherlands, br. 43494/09, presuda od 23. februara 2016. godine.

Nordblad v. Sweden, br. 19076/91, odluka od 13. oktobra 1993. godine.

Sandra v. Romania, br. 1902/11 od 14. januara 2014. godine.

Diamante and Pelliccioni v. San Marino, br. 32250/08, presuda od 27. septembra 2011. godine.

Marangos v. Cyprus, br. 31106/96, odluka od 20. maja 1997. godine.

Rosengren v. Romania, br. 70786/01, presuda od 24. aprila 2008. godine.

Gochev v. Bulgaria, br. 34383/03, presuda od 26. novembra 2009. godine.

Gsel protiv Švajcarske, presuda od 8.10.2009. godine.

Gsel protiv Švajcarske, presuda od 8.10.2009. godine.

Von Hannover protiv Nemačke (2), br. 40660/08, 60641/08, presuda od 7. februara 2012. godine.

Caroline Von Hannover v. Germany, br. 59320/00, od 24.6.2004. godine.

Axel Springer AG protiv Nemačke, presuda od 7.2.2012. godine.

Hajnal protiv Srbije presuda od 19.6.2012. godine.

Zakon o obligacionim odnosima („Sl. list SFRJ”, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, „Sl. list SRJ”, br. 31/93 i „Sl. list SCG”, br. 1/2003 – Ustavna povelja.

Reklos i Davorulis protiv Grčke, presuda od 15.1.2009. godine.

Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 1, presuda od 26. aprila 1979. godine.

Lingens protiv Austrije, br. 9815/82, presuda od 8. jula 1986. god., ECHR 1986 – Sud (pun sastav).

Lingens protiv Austrije, br. 9815/82, presuda od 8. jula 1986. god., ECHR 1986 – Sud (pun sastav), par. 41, podpar. 2).

Nikula protiv Finske, br. 31611/96, presuda od 21. marta 2002. god., ECHR 2002 – IV, par. 45.

Steur protiv Holandije Netherlands, br. 39657/98, presuda od 28. oktobra 2003. god., ECHR 2003 – II, par. 29.

Castells protiv Španije, presuda od 23. aprila 1992. god., Serija A br. 236, str. 23-24.

Tammer protiv Estonije, br. 41205/98, presuda od 6. februara 2003. godine.

Lešnik protiv Slovačke, br. 35640/97, presuda od 11. marta 2003. god., ECHR 2003 – IV, par. 53.

Lingens protiv Austrije, br. 9815/82, presuda od 8. jula 1986. god., ECHR 1986,

par. 46, podpar. 2.

Lingens protiv Austrije, presuda od 8. jula 1986. god., par. 46; *Dalban protiv Rumunije*, br. 28114/95, presuda od 28. septembra 1999. god., ECHR 1999 – Veliko Vijeće, par. 49.

Tammer protiv Estonije, br. 41205/98, presuda od 6. februara 2001. god., ECHR 2001 – I, par. 65.

Ružovi panter, o.s. c. République Tchèque, presuda od 2.02 2012. godine.

Koprivica v. Montenegro, presuda od 22. novembra 2011. godine.

Armoniené v. Lithuania, br. 369191/02 od 25. novembra 2008. godine.

Von Hanover v. Germany, presude od 24. juna 2004. godine i 7. februara 2002. godine.

Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 1), presuda od 26. aprila 1979. godine.

Tammer protiv Estonije, br. 41205/98, presuda od 6. februara 2001. godine, ECHR 2001 – I, par. 61.

Lingens protiv Austrije, br. 9815/82, presuda od 8. jula 1986. godine, ECHR 1986 – Sud (pun sastav), par. 41, podpar. 2.

Jerusalem protiv Austrije, br. 26958/95, presuda od 27. februara 2001. godine, ECHR 2001 – III, par. 43.

THE RIGHT TO FREEDOM OF MOVEMENT, FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY AND FREEDOM OF EXPRESSION IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

MSc Ivan PETROVIĆ*
MSc Vladan MARINKOVIĆ**

Summary: The subject of the paper is the presentation of the right to freedom of movement, peaceful assembly and expression (hereinafter: rights) from the point of view of the case law of the European Court of Human Rights, respect and importance of these rights for citizens in Bosnia and Herzegovina and the Republic of Serbia.

The aim of the paper is to point out that it is necessary to regulate normative acts that now regulate respect for rights, in order to establish clear and concise rules on the conduct of institutions for quality exercise of rights, and the availability of institutions in exercising and protecting the above rights.

Keywords: European Court of Human Rights, freedom of movement, freedom of opinion, freedom of public assembly, respect of rights, restrictions on rights and protection of rights.

* Deputy of Local Ombudsman of the City of Kraljevo, e-mail: zamenik_ombudsmana@kraljevo.rs, ivanpetrovicjoske@gmail.com

** A lawyer, e-mail: adv.vladanmarinkovic@gmail.com